

ДАНИЛО КИШ И ПРИМО ЛЕВИ: ФИГУРА ПРЕОБРАЖАЈА У КЊИЖЕВНО-ПОЕТИЧКОМ И АНТРОПОЛОШКОМ КЉУЧУ

(Александар Костић: *Фиџуре преображаја у књижевном делу Данила Киша и Прима Левија: од књижевне ѿоетике до културне антропологије*, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд, 2019)

Књижевнотеоријску и, шире, друштвено-хуманистичку мисао на нашим просторима у 2019. години обогатила је студија Александра Костића *Фиџуре преображаја у књижевном делу Данила Киша и Прима Левија: од књижевне ѿоетике до културне антропологије*. Наука о књижевности и дисциплине повезане с њом добијају у овом делу путоказ ка дубљем и обухватнијем разумевању улоге и значења литературе као мисаоне вештине и духовне делатности.

Студија представља Костићев академски деби, преобликовану докторску дисертацију одбрањену на Филолошком факултету у Београду 2016. године под истим називом. Кључна разлика између дисертације и књиге која је пред читаоцима тиче се ауторове жеље да „сагледа Кишово и Левијево дело у ширем, књижевноисторијском и културноисторијском контексту и да додатно прецизира одговарајући методолошки приступ истраживању“.

Књигу чини осам истраживачких целина, закључна напомена, библиографија и индекс имена. У уводном поглављу „Данило Киш и Примо Леви: Оквирне сличности“ аутор подсећа читаоца на књижевноисторијски значај дела двају писаца и припрема њихов стваралачки опус и поетичку мисао за специфичне интерпретацијске захвате у свом истраживању. Увод при томе најављује вишеслојну, свеобухватну и темељну анализу дела двају писаца, њихову (ауто)биографску грађу, књижевне приступе и интелектуалне преокупације, ослоњену на увиде у друштвено-историјске, пре свега ратне околности које су утицале на одабир тема и одговарајуће поступке обликовања.

Након уводних напомена о мотиву преображаја аутор (ре)дефинише појам фигуре, крећући се од античке мисли, тачније од аристотеловске реторике, до савремених концепција Пола Рикера и Жерара Женета. Костић посебну пажњу поклања еволуцији значења и методолошком смислу појма метафоре. У потпоглављу „Преображај као тема и као поступак обликовања: од Овидијевих *Меџаморфоза* до Кафкиног *Преображаја*. Фигура као преображај и преображај као фигура у Кишовој и Левијевој поетици“, аутор читаоца упознаје са историјатом другог предметног појма из наслова књиге – преображаја, за који се каже да се у хеленистичкој књижевности појавио двеста година

пре познатог Овидијевог свепа. Ако се у античком стваралаштву преображај доводио у везу са стоичким учењима, и питагорејским теоријама о сеоби душе, у средњем веку са вертикалним устројством света и истицањем божанског, од XV века његове представе се све више повезују са материјалним манифестацијама живота. Костић ренесансни приступ теми преображаја, као и одговарајућа решења у њеној разради која су понудили каснији књижевни правци, све до високог модернизма, објашњава помоћу Бахтиновог концепта карневала и гротеске.

Наредна два поглавља усмерена су на анализу поступака (пре)обликовања говора сведока и документарне грађе код Киша и Левија. Кишово стваралаштво, познато је, темељи се на документарним, историјским и биографским изворима. Аутор наглашава да они овде имају и улогу контролног предтекста који „чува“ писца од могућих произвољности и, са друге стране, даје замах књижевној имагинацији која попуњава временске и логичке празнине. Кишово стваралаштво, оријентисано на логорске теме, Костић, иначе, дели у две скупине. Прву чине приповетке *Гробнице за Бориса Давидовича*, у којима наратор читаоца у ходу подсећа на документа и (био)библиографске податке. Другу скупину чине *Псалам 44*, *Пешчаник* и *Енциклопедија мртвих*: у њима се извори предочавају у завршним поглављима.

Када говори о Приму Левију, Костић подвлачи интелектуалну ширину италијанског писца. Наиме, Леви је хемичар, који је неговао дубока интересовања за антропологију, а логорско искуство учинило је да живот посвети књижевности. Његов прозни опус, у коме се посебно истичу дневничко-мемоарски роман *Зар је то човек*, збирка приповедака *Периодни систем*, роман о раду *Звездасџи кључ* и збирка есеја *Пошонули и сџасени*, непрекидно комуницира, метаприповедачким и интертекстуалним захватима, као и код Киша, са другим делима књижевности и типским, жанровским и језичко-стилским обележјима појединих уметничких праваца.

Поглавље посвећено појму „интертекстуалности“, иначе, заузима значајно место у Костићевом делу. Аутор напомиње да су његовом утемељењу, сем теорије Барта и Кристеве, „кумовали“ структурална лингвистика Фердинанда де Сосира, семиотичка изучавања Чарлса Сандерса Перса, као и деконструкција Жака Дериде. У новије време појам се све више доводи у везу са концептом књижевности као носиоцем културног памћења. Основна идеја творца интертекстуалности, наглашава Костић, састојала се у намери да се уздрма супстанцијалистичко, ауратично виђење књижевног стваралаштва, али је оно у међувремену ублажено и контекстуализовано, па му је сада приписана другачија намена и улога.

Све до осмог, најдужег поглавља у књизи, аутор само имплицитно, посредством анализе поступака обликовања и теме преображаја, тј. топоса изокренутог света код Киша и Левија, заступа став да је књижевност једнако уметничка творевина и појава шире културе – израз општег односа човека према свету. Стиче се утисак да је целокупно Костићево истраживање, дакле не само онај део у коме се посебна пажња поклања горенаведеној теми, односно топосу, водило интрисично антрополошком закључку који управо апострофира значење књижевности као дела људског духа и сродности њених садржаја, као и начина њиховог преношења, са митом или светковином. Вредно помена је и то да Костић, крећући се од књижевнотеоријске ка антрополошкој

анализи, у намери да избегне било какву могућност забуне, наглашава прво дистинкцију између антрополошког приступа у анализи литерарних дела коју негује Нортроп Фрај, с једне, и етнографског истраживања Арнолда ван Генепа и културолошке теорије Виктора Тарнера који разрађују концепцију ритуала прелаза, односно појма лимиталности, с друге стране. Увидом у Фрајеву методу проналажења образаца митске приче у књижевним делима, Костић напомиње да антрополошки појмови и њихове стваралачке репрезентације у прози Киша и Левија немају карактер научне чињенице, већ пре свега функцију метафоре. Због тога се, на пример, *Пешчаник*, у духу Кишовог познатог исказа о сопственом роману, тј. Писму Е. С.-а као кости диносауруса, третира као антрополошки роман. Левијева најважнија дела, почев од романа *Зар је то човек*, који артикулише логорско искуство, преко *Периодног система* у коме хемијски елементи оцртавају културне слојеве и типске црте личности, до збирке есеја *Пошонули и сјасени*, која јесте својеврсна синтеза пищевих размишљања о феномену логора и проблемима његовог књижевног представљања у сведочанствима преживелих, представљају се као изрази стваралачке праксе промишљани антрополошким умом. Клифорд Герц је тврдио да се антропологија добрим делом може сагледавати као литерарна делатност, а Костић је показао да се без књижевности не могу докраја разумети феномени из „надлежности“ антропологије. Треба напоменути да је значајан простор у студији заузела анализа оних мање познатих делова Левијевог опуса који су остали у сенци његове логорске литературе. Тај аспект, тачније намеру да читаоцу приближи прозно стваралаштво Прима Левија у целини, и да укаже на његову тематску, садржинску и жанровско-формалну разноврсност, која се у бројним књижевно-историјским пресецима и приказима занемарује, Костић је формулисао већ у уводу свог истраживања.

Студија *Фијуре преображаја у књижевном делу Данила Киша и Прима Левија: од књижевне ѿешике до културне антропологије* превасходно представља бриљантну књижевнаучну анализу, употпуњену бројним наводима из литерарних дела, биографија, интервјуа двојице писаца, као и критичких осврта стручњака који су се њима бавили и различитих филозофских, естетичких и антрополошких концепција које су биле садржински и методолошки пријемчиве за истраживање. Осим што се показао као аутор који суверено влада основном темом, користећи се обилатом секундарном грађом предоченом у тексту, Костић се овим остварењем јавности представио и као врсни познавалац теоријски широко утемељених истраживања, дакле не само „својих“, у области филолошких наука, већ и оних у домену других друштвено-хуманистичких дисциплина. На крају треба нагласити да се захваљујући свом стилу, који спаја научну прецизност и есејистичку динамику и надахнуће, аутор препоручује широј публици. Костићева студија, другим речима, омогућује читаоцима увид у кључне моменте стваралаштва Данила Киша и Прима Левија, али и много више од тога: она представља пресек најважнијих питања савременог човека и његовог погледа на свет.